

A pécsváradi konvent hiteleshelyi kiküldöttei

A HITELESHELYEK a magyar közhitelűség legfontosabb szervei voltak.¹ A hiteleshelyi tevékenységet végző székes- és társaskáptalanok, illetve szerzetes konventek által kiadott oklevelek a középkor számos vonatkozásában nélkülözhetetlen és ugyanakkor szinte kiapadhatatlan forrásanyagot biztosítanak a kutatók számára.² Az is igaz azonban, hogy számos olyan kérdésben, amelynek kapcsán talán több beszédességet várnánk el ezektől a dokumentumoktól, csak nagyon körülményesen lehet összeszedgetni az információkat. A hiteleshelyi oklevelekben az egyik ilyen „alulreprezentált” témakört a hiteleshely munkavégzésére vonatkozó adatok jelentik. Ezek tekintetében a hiteleshelyi oklevelek általában kifejezetten szikár, nehezen vallatható forráscsoportnak bizonyulnak. Ez a jellegzetességük persze ésszerű okokkal magyarázható. A hiteleshelyek által kiállított oklevelek a hivatalos ügyintézés egy-egy fázisát jelentették, tekintélyes részük jogbiztosító erővel rendelkezett, másokat a jogrend által pontosan szabályozott környezetben és funkcióval használtak fel, ebből adódóan tartalmi és formai jegyeikben is kényszerű kötöttségeknek kellett megfelelniük. Az esetek nagy többségében tehát – teljesen magától értetődő módon – a hiteleshelyi kiadványok csak a jogesetek meghatározott fázisát rögzítették, esetleg több fázist összegeztek, ám az adott jogi helyzet rögzítésének külső körülményeire csak igen ritkán tértek ki. Ebből a nézőpontból közelítve kézenfekvőnek tűnne,

---

¹ A hiteleshelyek kutatása 1990 óta reneszánszát éli, számos részfeldolgozás elkészült már, de az ezekre épülő modern szintézis még várat magára. A hiteleshelyekkel kapcsolatos legfontosabb szakirodalmat összefoglalja: KÓFALVI TAMÁS: A hiteleshelyi oklevelek egyháztörténeti tanulságai. In: Egyháztörténeti Szemle 1 (2000) 61–64. (a továbbiakban: KÓFALVI, 2000.)

² A téma néhány vonatkozását ld. KÓFALVI, 2000. 54–60.; KÓFALVI TAMÁS: A pécsváradi hiteleshely működésének pécsi vonatkozásai. In: Pécs szerepe a Mohács előtti Magyarországon. Szerk.: Vonyó József. (Tanulmányok Pécs történetéből 9.) Pécs 2001. 139–161.

ha a rögzítés végső eredménye, a hitelesített és kiadott oklevél helyett, a korábbi munkafázisok során keletkezett iratokat tanulmányoznánk. Erre azonban a magyar középkor diplomatikai forrásanyagának sajátos és igen mostoha sorsa miatt csak szórványosan nyílik lehetőség.³ Amikor azonban ilyen kutatásra lehetőség nyílik, annak jelentősége különösen nagy, hiszen az egyik vagy másik hiteleshely tevékenységében megfigyelt sajátosság, a hiteleshelyek működésének viszonylagos egyöntetűségére való tekintettel, kellő óvatossággal más hiteleshelyek munkájára vonatkozóan is extrapolálható. Szerencsés esetben azután ezen analógiák helyességét más hiteleshely(ek) anyaga segítségével – bár sokszor csak közvetett módon – igazolni lehet.

A hiteleshelyek munkavégzésének és munkaszervezésének számos érdekes vonatkozása van.⁴ A belső hiteleshelyi munka, amely során az ügyfelek különböző jogcselekményekről (pl. adásvétel, birtokcsere, tiltakozás stb.) tett *fassiói*król kérték hivatalos irat, oklevél kiállítását, vagy az oklevelek kiállításának és hitelesítésének folyamata, illetve a hiteleshely ún. külső munkavégzése, amelynek során valamely hivatalos szerv, esetleg magánszemély felkérésére a hiteleshely tanút küldött ki valamely eljárás lefolytatásához vagy jogi lépés megtételéhez, csak a legnagyobb területei a hiteleshelyek mint közhitelű szervek működésének. Alábbiakban a pécsváradi konvent hiteleshelyi kiküldötteinek munkáját megvizsgálva igyekszem hozzájárulni a hiteleshelyek külső munkájáról szerzett ismereteink gyarapításához.

A külső hiteleshelyi tevékenység alapját az esetek többségében valamely hivatalos szervtől érkezett parancslevél (*mandatum*) jelentette. Az ebben foglaltak kapcsán a hiteleshely köteles volt az ügyben hivatalosan eljáró személy (királyi, nádori stb. ember) mellé tanút küldeni. A parancslevélben megfogalmazott feladatok – sikeres vagy épp sikertelen – elvégzése után a hivatalos

³ Borsa Iván egy viszonylag épségben megmaradt hiteleshelyi levéltár anyagán végezte el vizsgálatait, ezért a külső munka számos olyan összetevőjét tudta kimutatni, amelyekre más hiteleshelyek anyagában nincs példa. (Pl. a hiteleshelyi kiküldött melléktevékenysége, a hiteleshelyi eljárás helyszínén készült feljegyzések, a hiteleshelyi eljárás díjai stb.) BORSA IVÁN: A hiteleshelyi eljárás színhelyén készült feljegyzés. In: Levéltári Közlemények 58 (1987) 39–44.; BORSA IVÁN: A királyi ember és a hiteleshelyi kiküldött melléktevékenysége Leleszen. In: Emlékkönyv Jakó Zsigmond 80. születésnapjára. Szerk.: Kovács András, Sipos Gábor, Tonk Sándor. Kolozsvár 1996. (a továbbiakban: Borsa) 101–108.

⁴ KÓFALVI TAMÁS: A pécsváradi konvent hiteleshelyi munkaszervezése az Árpád-korban. In: Tanulmányok Petrovich Ede tiszteletére. Szerk.: Font Márta, Vargha Dezső. (Tanulmányok Pécs történetéből 8.) Pécs 2001. 77–85.

személy és a hiteleshely tanúja, a hiteleshelyhez visszatérve közösen számoltak be az eljárás helyszínén lezajlott eseményekről, illetve az elvégzett munkáról, nemkülönben pedig az összes vonatkozó fontos adatról. E beszámoló alapján azután a hiteleshely hivatalos jelentést (*relatio*) készített az eljárásról, amit megküldött annak a hatóságnak, amelytől az eljárásra vonatkozó parancs érkezett. A külső hiteleshelyi munka azonban, annak ellenére, hogy látszólag egyszerű sémák szerint zajlott, a hiteleshelyek működésének egyik legérdekesebb területe. Ezt az magyarázza, hogy az eljárások megszervezése, lebonyolítása, a megfelelő személyi állomány biztosítása, a határidők betartása, az eljárások során történt váratlan eseményekhez történő alkalmazkodásról nem is beszélve, komoly logisztikai háttérrel igényelt, és nem minden esetben volt problémamentes. A külső hiteleshelyi munkát végző szerzetesek esetében további problémaforrást jelentett, hogy a szerzetesi életmód szabályainak teljes körű és következetes betartása a világi környezetben korántsem lehetett egyszerű.⁵ A külső eljárások gyakorlati vonatkozásainak vizsgálata kapcsán a *relatiók* szövege legtöbbször csak szórványos és említészerű információkat tartalmaz, közvetett elemzésük során pedig több bizonytalansági tényezővel kell számolnunk. Ezek közé tartozik a középkori távolságértékek bizonytalansága, illetve a szerzetes konventek esetében a csak keresztnévvel szereplő kiküldöttek azonosításának nehézsége.

A külső hiteleshelyi munka kapcsán a legsokoldalúbb és legátfogóbb vizsgálatot Koszta László végezte el a pécsi székeskáptalan esetében. Munkájában igyekezett a külső munka valamennyi lényeges vonatkozására kitérni.⁶ Emellett az egyes hiteleshelyekről készült tanulmányok általában csak a hiteleshely területi hatáskörének erejéig foglalkoznak a külső munkavégzés rendszerének bemutatásával.

A pécsváradi konvent külső hiteleshelyi tevékenységének vizsgálata sok ismeretlenes egyenlet. A pécsváradi monostor nem volt olyan nagy forgalmú, akkora létszámú és olyan mennyiségű oklevelet kiadó hiteleshely, mint a pécsi székeskáptalan, így már a keletkezett iratanyag mennyisége is

⁵ KÓFALVI TAMÁS: A pécsváradi konvent külső hiteleshelyi tevékenységének főbb jellemzői 1526-ig. In: Tanulmányok a középkori magyar történelemről. Szerk.: Homonnai Sarolta, Piti Ferenc, Tóth Ildikó Éva. Szeged 1999. 65–73.

⁶ KOSZTA LÁSZLÓ: A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi tevékenysége (1214–1353). Pécs 1998. (a továbbiakban: KOSZTA) A külső hiteleshelyi tevékenység vonatkozásában ld. különös-képp 105–115., 235–259.

csak töredéke lehetett a Pécsen kiadottakénak. Ennek az anyagnak a pusztulását siettetette, hogy Pécsváradon a török kiűzése után nem állt helyre a szerzetesi élet, a levéltár anyaga szétszóródott, ami megmaradt, azt a családi levéltárak őrizték meg.⁷ Ennek következtében a vizsgálatokhoz használható adatsorok erősen hiányosak. Több évből egyáltalán nem maradt fenn külső munkáról beszámoló oklevél, és a legjobban adatolhatónak számító évek oklevéltermése is csak fél tucat körül mozog. A hiteleshelyi működés kezdetétől 1526-ig terjedő időszakból fennmaradt 913 oklevél közül majdnem 500 oklevél külső hiteleshelyi eljárás nyomán készült. Ez az arány igen figyelemre méltó, hiszen azt mutatja, hogy a konvent hiteleshelyi munkájának legalább a felét, de valószínűleg a nagyobbik részét a külső eljárások elvégzése, illetve az ezekről szóló jelentések elkészítése tehette ki.⁸ Természetesen a jelentő oklevelek fennmaradási formája is többféle lehet. Sajnos, a csak említésben és tartalmi átiratban fennmaradt oklevelek sokszor a külső munka semmilyen értékelhető konkrétumát nem őrizték meg, a fennmaradt oklevelek döntő többsége azonban eredeti, így az eljárások legfontosabb eseményei megismerhetők belőlük. Emellett néhány esetben a hiányzó adatok is kikövetkeztethetők. Így például az oklevelek egy részében – főként a hatalmaskodási esetek kivizsgálása kapcsán – nem említik az eljárás helyszínét, helyszíneit. Ez az információhiány orvosolható azzal, hogy mivel a hatalmaskodási esetek kivizsgálása mindig a kárt szenvedett birtok(ok)on, illetve a sértett(ek) lakóhelyén történt, ez jelenti a külső munka színhelyét. A pécsváradai konvent esetében is általános jelenség, hogy a szerzetes kiküldöttek mindig csak keresztnévvel szerepelnek, így a külső munkavégzés személyi hátterének teljes feltárása lehetetlen. Ezen kívül, mivel a szerzetesközösség jóval kevésbé rétegzett, mint pl. egy székeskáptalan társadalma, ezért a külső munkában való érdekeltségi viszonyokat – amelyek egyébként sokkal kevésbé lehettek szignifikánsak – nem lehet feltárni, miként azt Pécs esetében

⁷ A pécsváradai monostor török utáni sorsára vonatkozóan ld. KÓFALVI TAMÁS: Bartók István pécsváradai apát birtokrestaurációs kísérlete (1657–1658). In: A Koller József emlékkonferencia válogatott előadásai. (Tanulmányok Pécs történetéből 13.) Szerk.: Font Márta, Vargha Dezső. Pécs 2003. 165–167.

⁸ A jelentő oklevelek magas aránya a fennmaradt iratokon belül azért is szembeötlő, mert ezek az iratok konkrét ügyintézési szakaszokhoz kötődtek, az ügyek lezárultával elvesztették a jelentőségüket, aminek következtében valószínűleg nem különösebben óvták őket. Az, hogy mégis ilyen nagy számban maradtak fenn eredeti formában, azt jelentheti, hogy tényleges arányuk a ma tapasztalhatónál még nagyobb lehetett.

példaadóan végezte el Koszta László és Fedeles Tamás.⁹ Természetesen a pécsváradi hiteleshely kiadványaira is jellemző, hogy a külső munka technikai részletei általában csak akkor kerültek megörökítésre, ha jogi következményük volt. Mindezen nehézségek ellenére azonban nem felesleges a külső eljárások részletei után kutatni, hiszen a meglévő adatokat rendszerben szemlélve, sok minden azért kideríthető, és az esetleges negatív eredmények is nagy jelentőséggel bírnak, hiszen lehet, hogy egy másik rész kutatás számára fontos kontroll anyagot jelentenek. Emellett a külső hiteleshelyi tevékenység elemzése jó szolgálatot tehet például birtokok fekvésének azonosításakor is.

A pécsváradi konvent már 1264-ben külső hiteleshelyi munkáról állított ki oklevelet, mely szerint Beatus apát határjáráson vett részt. Az említésben fennmaradt oklevél azonban hamis, miként azt már a 14. században kiderítették.¹⁰ Az oklevél hamis voltát erősíti, hogy a fennmaradt oklevelek tanúsága szerint az apát egyszer sem, a konvent tisztségviselői pedig csak nagyon ritkán – főként a 14. században – végeztek külső munkát.¹¹ Az első hiteles híradás külső eljárásról 1280-ból származik, ebben az évben magánkezdeményezésre¹² egy végrendelet felvételéhez, és királyi megbízásból – határjárás és iktatás – is végzett külső munkát a konvent, előbbi esetben világi plébánost, utóbbiban pedig szerzetest küldve ki.¹³ A pécsváradi konvent külső munkájának egyik sajtosága volt, hogy a 14. század első harmadának végéig előszerezettel – a korszakból fennmaradt esetek döntő többségében – alkalmazta

⁹ KOSZTA 107–109. Fedeles Tamás: A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő-középkorban (1354–1526). Phd-doktori értekezés. Szeged, 2004. (Kézirat.)

¹⁰ A pécsváradi oklevél említését tartalmazó kiadványt már 1399-ben hamisnak nyilvánította Maróti János bán. Vö. KARÁCSONYI JÁNOS: Hamis oklevelek jegyzéke 1400-ig. Szerk., előszó: Koszta László. Szeged 1988. 26. (126. tétel).

¹¹ 1454 februárjában (DL 4157), 1499 júliusában (DF 233 298) és 1518 novemberében (DF 261 934) a monostor *custosa*, 1462 decemberében (DL 33 811) a monostor perjele, 1465 májusában (DL 16 179) pedig kántora jár el hiteleshelyi kiküldötként.

¹² A hiteleshelyek magánkezdeményezésre csak különleges esetekben végeztek külső munkát. Az egyik az volt, amikor a végrendelkező már olyan rossz egészségi állapotban volt, hogy nem tudott személyesen elmenni a hiteleshelyhez. Emellett a nők számára is nyitva volt az a lehetőség, hogy amennyiben az utazás veszedelmeitől féltek – és amennyiben a kiszállás díját meg tudták fizetni –, jogi tartalmú nyilatkozataikat (*fassio*) otthon is megtehették.

¹³ DL 1039 és DL 1115.

a fennhatósága alá tartozó plébániák papjait külső munkára.¹⁴ E világi papok által végzett feladatok között szerepel tudományvétel, birtokba iktatás, idézés, eltiltás, határjárás, birtokbecslés, vagyis valamennyi alapvető külső hiteleshelyi tevékenység. A világi papságra történő nagyfokú támaszkodás mögött talán az húzódhat, hogy a konvent személyi állománya ekkor még nem tette lehetővé a külső eljárások saját emberrel történő szakszerű ellátását.

A külső hiteleshelyi tevékenység elemzése során kézenfekvő dolog a munkavégzés sebességének vizsgálata is. Ehhez általában – az eredetiben fennmaradt, vagy a jelentésben átirat parancslevélből, illetve magából a jelentő oklevélből – rendelkezésre állnak a következő adatok: a parancslevél kelte, az eljárás kezdetének az időpontja, a jelentőlevél kiadásának (*datum*) időpontja. Az ezek mögött meghúzódó események: a parancs a kiadótól a címzett hiteleshelyre ér (ez olykor több száz kilométer), a hivatalos személy és a hiteleshelyi kiküldött eljárásának időtartama (kiszállás, a jogcselekmény elvégzése, visszatérés, szóbeli beszámoló), a jelentés megfogalmazása, kiállítása, hitelesítése és kiadása. Az időpontok és a tevékenységek összevetése nyomán kialakulhat a kép a hiteleshely működésének gyorsaságáról. Néhány tényező alapvetően befolyásolta a hiteleshelyek munkatempóját. A legalapvetőbb ezek közül az eljárás színhelyének és a hiteleshelynek a távolsága volt. A pécsváradi konvent kiküldöttjei Valkó, Zala és Veszprém megyébe is eljutottak. Az utóbbiakban végzett eljárás ritka kivétel, mindössze egyetlen oklevél tanúskodik ilyen távoli munkavégzésről.¹⁵ 1476-ban Péter testvér több hatalmaskodási eset egyidejű kivizsgálása kapcsán Zalaszentgróton (Zala megye) és Döbröntén (Veszprém megye) végzett tanúkihallgatást. Az említett települések légvonalban 130–140 kilométerre vannak Pécsváradtól, a gyakorlatban legalább 180–190 kilométeres utazással lehet számolni. A konvent munkavégzésének sebességét dicséri, hogy az 1475. december 25-én megkezdett eljárásról szóló jelentést 13 nap múlva, 1476. január 6-án már ki is állították.

A hiteleshely tagjai számára a közelebbi helyszínekre irányuló munka is komoly feladatot jelentett, ezért igyekeztek minél ésszerűbben megszervezni az ilyen megbízások ellátását. Az eljárások és az oklevélkiadások időpontjainak összevetése alapján látható, hogy több esetben a kiküldöttek egy – általában több napig tartó – utazás keretében több helyszínt is felkerestek, és

¹⁴ A hiteleshelyi munkát végző plébánosok között megtalálhatjuk Kátoly, Komló, Pécsvárad, Nevegy, Babarc, Fehéregyház, Nádasd plébánosát.

¹⁵ DL 45 632.

több ügyben is eljárak. Erről a hiteleshely az egyes ügyeknek megfelelően, azonos napi kelettel külön-külön oklevelet adott ki, ezekben az eljárás kezdetének időpontja, a hivatalos személy és a konventi kiküldött azonos. E „tömbösített” eljárások egy részében az érintett birtok, vagy valamelyik peres fél is megegyezik, ám az elvégzett jogcselekmények eltérő ügyekhez és ügyszakaszokhoz tartoztak, s ennek megfelelően a hiteleshely több jelentést is kiállított. Az utazás költséges és időigényes volta indokolta, hogy a hiteleshelyi kiküldöttek útjuk során nem pusztán a rájuk bízott ügyben jártak el, hanem egyéb, „útba eső” feladatokat is elvégeztek. Borsa Iván a leleszi konvent esetében mutatta ki a hiteleshelyi kiküldött ezen „melléktevékenységét”.¹⁶ Sajnos, Pécsvárad esetében ilyen jellegű munkának nem maradt fenn bizonyítéka.

A külső eljárás időigénye nagyban függött az ügy típusától is. A pécsváradai konvent gyakorlatában is jól látható, hogy a határjárások jelentették a legidőigényesebb munkát. 1338-ban például a konvent kénytelen volt olyan jelentést kiadni, amely szerint Jenő, Nane és Lánycsók határjárását és értébecslését a birtokok nagysága miatt – minthogy azokhoz szántóföldek, erdők, berkek, mezők, valamint a Dunából elrekesztett természetes és mesterséges halászhelyek is tartoztak – a megadott határidőre 6 nap alatt sem tudták befejezni.¹⁷ Az eljárás időtartamát sok szempontból a perjog is determinálta, hiszen például iktatás esetén a kiküldötteknek 3 napig a birtokon kellett várakozniuk, hogy az esetleges ellentmondás(ok)ra ott helyben sor kerülhessen. Az ellentmondásra ezután még további 12 nap állt rendelkezésre a hiteleshelynél.¹⁸ Az iktatásokról készült oklevelek némelyike külön is megemlíti a birtokon való 3 napos várakozást.¹⁹ A fennmaradt esetek többségében azonban a konvent – legalábbis az oklevelekben szereplő dátumok tanúsága szerint – csak ezalatt az időszak alatt várt az esetleges ellentmondókra, az utána előírt 12 napos terminust már nem tartotta be, hanem kiállította a jelentést. A tiltakozásra rendelkezésre álló idő a 14. században – nyilván a már korábban kialakult gyakorlathoz igazodva – 4 napra csökkent, és a pécsi székeskáptalan gyakorlatához²⁰ hasonlóan a konvent ennek a betartásában

¹⁶ BORSA.

¹⁷ A konvent jelentése 1338. október 12-én kelt, egy nappal az országbíró által szabott határidő lejárta előtt. DL 3180.

¹⁸ BÉLI GÁBOR: Magyar jogtörténet az államalapítástól 1848-ig. Pécs 1996. 36.

¹⁹ Pl. DL 5512, DL 5528, DL 42 469, DL 8257, DF 265 867, DL 94 250.

²⁰ A pécsi káptalan a négy napos tiltakozási időt betartotta. Ld. KOSZTA 115.

már döntően következetes volt, sőt a 15. században kiadott iktatólevelek többsége az iktatás 15. napján kelt.

Néhány esetben találkozhatunk valószínűtlenül gyors munkavégzéssel is. Így például 1327-ben a Pécsváradtól majdnem 32 kilométerre fekvő Bodrog megyei Pauli birtok határjárásáról és iktatásáról kiadott oklevél dátuma az eljárás kezdetének másnapja.²¹ Ebben az esetben nyilvánvaló, hogy a jelentőlevélben szereplő időpontok nem fedik a valóságot, hiszen az oda-vissza út majd 64 kilométerének megtétele, a határjelek vizsgálata, némelyikük esetleges megújítása és az iktatás aligha férhetett bele egyetlen napba, még akkor sem, ha a törvényes várakozási időt egyáltalán nem tartották be. Arra is van példa, hogy az külső hiteleshelyi eljárás kezdete és a jelentés elkészülte között kifejezetten hosszúnak tűnő idő telik el. 1321-ben például egy január 22. és 24. között elvégzett eljárásról csak március 7-én készült el a jelentés.²²

Természetesen az ilyen lassúnak tekinthető munkavégzésnek számos, jogi, vagy akár a helyszíni, akár az írószervi munkához kapcsolódó oka lehetett. A hiteleshelyi oklevelekben a külső munkához kapcsolódó időpontok megjelölését külön óvatossággal kell kezelni, hiszen a pontos adatok nem mindig állhattak rendelkezésre. Ennek számos alkalommal objektív oka is lehetett. Nem egy olyan jelentés maradt fenn, amelyben az elvégzendő feladat nagysága miatt a külső eljárás több szakaszban zajlott, a konvent tanúja a hivatalosan eljáró személlyel többször is visszatért a szóban forgó helyszín(ek)re. Különösen jellemző volt ez akkor, amikor például több, szórطان elhelyezkedő birtok határjárását, iktatását kellett elvégezni, vagy több birtokon kellett tudományvételt tartani, idézést végezni. Az ilyen eljárásokról kiállított jelentések a legkorábbi időpont megadása mellett csak annyit említenek, hogy az eljárás más alkalmas napokon is folytatódott.²³ A szakaszosan végzett eljárások sajátos esete volt a három vásáron való kikiáltás, a perbe hívás egy sajátos fajtája. Ennek során a kiküldöttek három megyei vásáron nyilvánosan kihirdették az alperes perbe hívását.²⁴ A pécsváradai konvent

²¹ A február 27-én elindult eljárásról 28-án kelt a jelentőlevél. DL 76 372. Regesztáját ld. Anjou-kori oklevéltár XI. (1327) Szerk.: Almási Tibor. Budapest-Szeged 1996. 55. (99. szám).

²² Az említett két napon a komlói pap mint hiteleshelyi kiküldött a királyi emberrel három, majd négy faluban végeztek idézést. DL 76 278.

²³ Pl. DF 209 200, DL 78 091.

²⁴ BÓNIS GYÖRGY–DEGRÉ ALAJOS–VARGA ENDRE: A magyar bírósági szervezet és perjog története. Zalaegerszeg 1996. (a továbbiakban: BÓNIS–DEGRÉ–VARGA) 55.

ilyen eljárásokról készült jelentéseiben mindig pontosan felsorolták a felkéréselt vásárokat és azok időpontját.²⁵ A külső helyszíneken végzett munka során keletkezett adatokat természetesen rögzíteni kellett. A konvent két jelentésének szövege is említi az eljárás színhelyén készült feljegyzést, mindkét esetben határleírás kapcsán.²⁶ Ez érthető is, hiszen a külső munka közül a határjárás során kellett a legtöbb adatot – határjelek sokaságának típusát, fekvését, tulajdonviszonyokat stb. – rögzíteni. Emellett természetesen feltételezhető, hogy a hiteleshelyi kiküldött más, egyszerűbb esetekben is készített feljegyzést az eljárás lényeges jogi tényeiről. Ezek a feljegyzések adták a jelentés tartalmi vázát. A fogalmazó ezen adatok felhasználásával készítette el az oklevél „piszkozatát”, amelyet az írnok tisztázott le. Érdekes a konvent 1378. május 25-én kelt, a Boya birtokon tartott tudományvételről beszámoló jelentése.²⁷ A kiadott oklevélben a hiteleshelyi kiküldött nevének helye üresen maradt. Előfordulhatott tehát, hogy a fogalmazó nem ismert minden lényeges adatot, s ezeket utólag illesztették a szövegbe, hacsak – mint esetünkben – el nem feledkeztek róla.

Külön ki kell emelni azokat az eseteket, amelyek során a hiteleshelyi kiküldött nem hivatalos személy társaságában, hanem egymaga végzett külső munkát. Ennek azért van jelentősége, mert a külső hiteleshelyi tevékenység eredendően csak „megfigyelői” szerep volt, a hiteleshely embere csak azért volt jelen, hogy a törvényesség betartását felügyelje, illetve írástudóként a hiteleshely tájékoztatását segítse, tanúja legyen a jogcselekménynek. A hivatalosan eljáró személy minden esetben a hivatalos kiküldött (királyi, nádori, országbírói, báni ember) volt, amit egyébként mind a parancslevelek, mind pedig a jelentőlevelek szintaxisa is félreérthetetlenül jelez. Voltak mégis olyan esetek, amelyekben a hiteleshelyi kiküldött egyedül, önállóan járt el. Ebből a szempontból azonban figyelmen kívül hagyandók a magánkezdeményezésre végzett külső eljárások, mert bár a káptalan, illetve a konvent embere egyedül végezte az eljárást, lényegében *fassio* felvétele történt.²⁸ A 15. század elejétől kezdve azonban több esetben találkozunk parancslevél alapján, ám mégis egyedül végzett eljárással. 1400. február 29-én János presbiter volt jelen a pécsi káptalan és a Gadan-i nemesek perének halasztásánál. Az el-

²⁵ DL 76 288, DL 77 899, DL 79 606, DL 79 611, DL 80 418.

²⁶ DL 40 465 (1325. 04. 13.), DL 3199 (1338. 11. 10.).

²⁷ DL 77 704.

²⁸ DL 25 9847, DF 260 203.

járás tulajdonképpen *fassio* felvételét jelenti, ám az eljárást a macsói bán oklevele rendelte el.²⁹ A 16. század elejétől kezdve szaporodnak meg azok az eljárások, amelyek során a konvent embere királyi, illetve országbírói parancsra, de egyedül száll ki valamely birtokra, ahol is bemutatva a király idézőlevelét, felszólítja a címzetteket a királyi bíróság előtti megjelenésre, vagyis idézést végez, amely korábban a királyi ember feladata volt.³⁰ Ez az eljárási forma azonban csak ebben az ügykörben, az úgynevezett rövid idézésnél (*brevis evocatio*) fordul elő.³¹

A pécsváradi konvent kiküldöttei főként Baranya megye észak-keleti területein fordultak meg gyakran, de számos külső megbízás szólította őket a szomszédos megyékbe. Munkájuk nem volt veszélytelen, különösen a 15. század utolsó harmadától kezdve érezhető a közállapotok drasztikus romlása, amit nemcsak a hatalmaskodási esetek egyre brutálisabb jellege bizonyít,³² hanem az is, hogy a hivatalos személyekkel szemben a törvényes fellépés (eltiltás) mellett az erőszakos cselekedetek is megjelentek.

---

²⁹ DL 78 338

³⁰ 1504. 06. 28. (DF 248 822), 1507. 11. 09. (DL 94 311), 1507. 11. 20. (DL 94 312), 1523. 09. 04. (DL 89 177), 1523. 10. 16. (DF 252 637), 1524. 07. 07. (DF 279 470), 1524. 09. 11. (DL 89 196)

³¹ BÓNIS-DEGRÉ-VARGA 55–56.

³² A hatalmaskodási esetek eldurvulásához l. KÓFALVI TAMÁS: A hatalmaskodás bűne a középkorban. In: Bűn és bűnhődés 2. (Győri tanulmányok 24. [2001]) 89–119.